

Egyperces látletek Európáról

INTERJÚ ROSA LIKSOMMAL

– Mindeddig A 6-os számú fülszele című regénye jelent meg magyarul, amely elnyerte a legrangosabb finn irodalmi díjat, a Finlandiát, és Európa szerte ismertté vált. A novelláskötet, amiről most szó lesz, az Ideglenes, három éve jelent meg Finnországban, és végre magyarul is olvasható. A magyar irodalomban a rövidprózáknak messzire nyúlnak a gyökerei. De mi a helyzet a finn irodalomban? Milyen a rövidpróza irodalmi helyzete? Olvasnak-e a finnek novellákat?

– Úgy vélem, a novella helyzete Finnországban jó, és tudom, hogy van olyan magyar író, aki már a '60-as években írt egyperces novellákat. A '90-es években szereztem erről tudomást, és azonnal a lelki társamra találtam benne, mert magam is már 10 éve ilyen rövid szövegeket írtam, anélkül, hogy tudtam volna őrróla. Oroszországban a forradalom után Danyil Harmsz ugyancsak írt rövid történeteket, de ezeket is csak az 1990-es években fordították le finre. Finnországban azonban én voltam az első szerző, aki ilyen rövid történeteket kezdett írni, utánam mások is írtak hasonlókat, de ezt a műfajt, zsnert, én hoztam létre. És ez felettébb népszerű Finnországban, főleg olyan fiatalok körében, akik nem bírják végigolvasni regényeket. Ezek a rövid elbeszélések bevezetők a regényirodalomba, vagyis, ha egy fiatal elkezd ilyeneket olvasni, ki tudja, talán regényekbe is belefog. De az átlagos felnőttek is szívesen olvassák ezeket, például a metrón, a buszon, mert ezeket akkor is könnyű elolvasni, könnyű koncentrálni, ha kevés idő áll rendelkezésre. Elolvasnak egy történetet és elgondolkoznak rajta. Vagyis a történeteim megtalálták az utat a finnek szívéhez.

– A második kérdés az alkotói folyamathoz kapcsolódik, mivel Ön Finnországban – mint említette – műfajteremtőnek számít. Van-e különbség a rövidpróza és a regényírás között, és amennyiben van, hogy festené le?

– A kérdés két eléggé különböző dologra vonatkozik. Ugyanis nem az a kérdés, hogy az egyiket vagy a másikat könnyebb lenne megírni, hanem az, hogy mennyit dolgozom rajtuk. A rövid történeteket egy lendülettel írom meg, és nagyon ritkán végzek rajtuk utólagos javításokat, ezzel szemben a regényeket nagyon sokáig csiszolgatom. Megírom, de az utólagos csiszolás folyamata általában két évig tart.

– És miből meríti a rövidebb szövegek témáit?

– A saját élettapasztalatomból, a baráti körömből, a rokonságomból, az utcáról, a metróból, bárhol akadhat téma. De általában van egy karakter, akinek a gondolait közvetítem. Habár egyenesen a való életből veszem ezeket a történeteket, hozzáadok egy jó adag fekete humort, és eltúlozom. A túlzás az egyik tipikus ismertetőjegyem. Ez teszi különlegessé a szöveget, ezért nem lesz egyszerűen azonosítható a valósággal.

– A rövidprózában minden egyes szónak megvan a maga helye. Ön különböző regisztereket használ, a szlengtől kezdve egészen a nyelvjárásig. A kötet harmadik ciklusát nyelvjárásban írta. Finnországban mind az irodalomban, mind a társadalom más területein talán jobb a nyelvváltozatok helyzete, mint Magyarországon. Miért tartotta fontosnak, hogy nyelvjárásban írjon?

– Először is: mindig nagyon érdekelték a nyelvek, a finntól eltérőek is. Én mindig azt tapasztaltam, hogy a különböző nyelvek bírása nagyon fontos a többi emberrel való találkozás során. Ha csak egy kicsit is beszéled egy adott ország nyelvét, azonnal képes vagy falakat ledönteni. Amikor az 1980-as évek elején írni kezdtem, három nyelven írtam: a helsinki szlengben, a finn köznyelven és végül a peräpohjoi nyelvjárásban, a lapp nyelvjárások egyikén, mivel Lappföldről származom. Ezt a nyelvjárást Svéd- és Finnországban is beszélik, mindkét országban ugyanazt. Ez az én anyanyelvem, így természetes, hogy a történetek egy részét mindig az anyanyelvemen írom.

– *És mit gondolsz, más szerzőknek is kellene nyelvjárásban írniuk, ha az indokolt?*

– Tulajdonképpen ebben az ügyben nem nagyon tudok állást foglalni. Nekem fontos, hogy a saját anyanyelvemen írjak, valószínűleg a többi íróknak is fontos, hogy írhasson a saját nyelvjárásában is, ne csak a köznyelven. Azonban be kell vallanom, hogy én magam nem szívesen olvasok más nyelvjárásokban írt szövegeket. A nyelvek igen, de a nyelvjárások nem érdekelnek.

– *Ebben a harmadik ciklusban a szereplők Észak-Finnországból valók, akárcsak Ön, ahogy említette is. Ez a rész nemcsak nyelvileg különül el a többitől, hanem stílusát tekintve is. Az Északvilág történetei hosszabbak, a szövegek ritmusa is más, azt az érzést keltik, mintha ezen a vidéken megállt volna az idő, és a fejlődés nem ért volna el odáig. Olvasóként nekem úgy tűnt, hogy ezek nem azok a szokványos történetek, amelyekkel a jóléti államokkal kapcsolatban találkozunk, hanem akár Kelet-Európában is játszódhatnának. Ilyen súlyos a helyzet a Mikulás csodaországában?*

– Először is hangsúlyoznom kell, hogy ezek a történetek a jelen időről szólnak. A jelen időszakban pedig az emberek két részre szakadtak: a periférián és a centrumban élőkre. És ez a helyzet egész Európában, Nyugat-Európában, ez a helyzet az egész világon, Amerikában, Kínában és Indiában is. Az emberek a falvakból a városokba költöznek, és a falvakban csak az idősek és azok az emberek maradnak, akik nem tudnak kijutni onnan, valamilyen okból nem tudnak eljönni. A falvak kiüresednek, és az emberek a nagyvárosokba költöznek. De mi történik a nagyvárosokban? Az emberek ott is széttagolódnak olyanokra, akiknek jól megy, és olyanokra, akiknek rosszul. Azok, akiknek rosszul megy, általában a külvárosban laknak. Lehetnek akár harmadik generációs periférián lévők, küszködhetnek alkoholproblémákkal, már a nagyszüleik is alkoholisták voltak, a szülők is alkoholisták voltak, ők maguk is alkoholisták. Nincs képesítésük, munkanélküliek. Ez a nagyvárosok problémája egész Európában és a nyugati világban, talán az egész földkerekségen. Annak ellenére, hogy ezeket a történeteket Észak-Finnországba helyeztem, mesélnek minden periférián lévőről, Európában és Kelet-Európában. Franciaországban is kiürülnek a falvak, ott is csak az öregek és azok maradnak, akik nem tudnak kijutni. Ez egy globális probléma.

– *Olvasás közben úgy tűnt, hogy a kötet elbeszélői társadalmi helyzetűek, nemtől, kortól függetlenül szenvedhetnek hasonló problémáktól: munkanélküliségtől, alkoholizmustól, erőszaktól, kiszolgáltatottságtól és kiábrándultságtól.*

– Azt tudjuk, hogy az egész nyugati világban szenvednek az emberek az egyedüllétől, a magánytól. Attól, hogy elhittetik velünk: a fogyasztás, az anyagiak boldoggá tesznek. De ezek boldogtalanná és depresszióssá teszik az embereket. És ez az egész világon fennálló probléma. Ettől szenved az összes Homo sapienshez tartozó faj. Mi magunk tettük az életünket elvisel-

hetetlenné. Fejlődésünk során saját magunkat távolítottuk el a természet megtapasztalásától. Elszigeteltük magunkat a természettől, a többi fajtól, és isteni rangra emeltük saját magunkat ezen a földön. És átvéve Isten helyét, elkezdtük tönkretenni a földgolyót, és véglegesen el is fogjuk pusztíthatni. Ez globális probléma, és ennek a kötetnek az elbeszélései a maguk módján felfedik ezeknek a struktúráknak és politikai rendszereknek az összeomlását, amelyekben élünk, mind Finnországban, mind Magyarországon, Franciaországban és Amerikában.

– A kötet nem nyújt végleges megoldásokat vagy ad végleges válaszokat ezekre a problémákra, de rákényszeríti az olvasót, hogy feltegyen ezekhez vezető kérdéseket, mint például, hogy hol végződik az egyén felelőssége, és hol kezdődik a társadalomé?

– Jó kérdés. Nálunk, Finnországban, az úgynevezett jóléti állam kezdetét a '60-as évekre tesszük, amikor is az emberek tudatosan kezdtek el felépíteni egy olyan társadalmat, amelyben mindenkinek azonos jogai vannak az iskoláztatáshoz, a gyermekgondozáshoz, az ingyenes szakképzettség megszerzéséhez, az egészségügyi ellátáshoz, és minden ember ugyanolyan jogot formálhat bármely munkatípusra. Hiszen nekünk volt női miniszterelnökünk is, aki egyben egyedülálló anya is volt. Ez talán a jóléti állam nagyszerű ideájának a csúcsa is volt, az emberek közötti egyenlőség álma. Azonban az utóbbi években a jóléti államunk ideája elkezdett összeomlani. Ennek pedig az az oka, hogy a globalizáció, amelyben élünk, megvalósíthatatlan volna az emberek közötti egyenlőség megbecsülését, de nem így történt. A globalizációval a szakadék a szegények és a gazdagok között egyre csak nő, és valóban nagy problémákat okoz. Ennek a szakadéknak a növekedése pedig szegények és a gazdagok, iskolázottak és iskolázatlanok, foglalkoztatottak és munkanélküliek között nacionalizmushoz, az által pedig fasizmushoz vezet. Vagyis nagyon rossz időket élünk ebből a szempontból. Tehát a probléma azzal kezdődött, hogy a globalizálódással nőttek az egyenlőtlenségek a társadalomban.

– A globalizációtól nem független a kötet egyik fontos témája, a technika sem. A városiak szimbiózisban élnek a technikával, de ez az emberi kapcsolatok leértékelődéséhez vezet. A falusiak is használják a technikát, de nagyon furcsa módon. Példának okáért az internet megnyithatná számukra az egész világot, de úgy tűnik, hogy ők továbbra is bezárkóznak a sajátjukba, vagy virtuálisan ugyanazt a világot építik fel újra. Mit gondol, miért olyan nehéz az embereknek az egyensúly megtalálása?

– Először is, én nem vagyok a technológia ellenzője. A robotika már most a hétköznapjaink része, és egyre inkább az lesz. A közösségi média jelenléte pedig mindennapivá vált az összes kis faluban, úgy Nevadában, mint Kínában, Amerikában, Mexikóban, Hondurasban, Finnországban és Magyarországon. Mindannyian részei vagyunk már az internetnek, a közösségi médiának a Facebookon és a többi ilyesmin keresztül. De figyelembe kell venni, hogy a Homo sapiens olyan faj, amelynek mindig időre van szüksége ahhoz, hogy alkalmazkodhasson az újabb technológiákhoz. Ez nem egy éjszaka alatt megy végbe, főleg az idősebbek esetében, hanem fokozatosan. Az ember azonban olyan, mint a patkány: mindig alkalmazkodik, megtalálja az alkalmazkodáshoz vezető utat. Például ebben a novellagyűjteményben van egy 80 fölötti nő, aki egy kis faluban lakik Kelet-Finnországban, és a lánya vesz neki egy számítógépet. A nő felmegy a Facebookra, és létrehoz egy csoportot a saját macskájának, ahová hirtelen a világ minden tájáról csatlakoznak olyan emberek, akik szeretik a macskákat. A társasági életét valójában ezek a világ minden táján lévő emberek töltik ki, akiknek a Google Fordító segítségével válaszol. Nevethetnénk is azon, hogy nem magának alapított csoportot a Facebo-

kon, hanem a macskájának, azonban másképp is nézhetjük a dolgot: miért kevésbé értékes a macska, mint az ember? Én úgy gondolom, hogy a Homo sapiens csak egy faj a sok közül ezen a földgolyón, és a többi faj is ugyanolyan értékes, legyen bár szúnyog, légy, csúszómászó, macska stb. Ugyanolyan értékesek, mint a Homo sapiens, és ebből a szempontból ennek az öregasszonynak igaza is van, amikor a macskán keresztül kezdeményez beszélgetéseket. Mert így neki is könnyebb, mintha a saját személyében kezdené. Ki tudja, egyszer talán alapít saját magának is Facebook csoportot. De a technológia megismerésének tanulási folyamatát egyszerűbb a macskán keresztül elkezdenie.

– Ezzel el is érkeztünk a mű másik számottevő témájához, az állatokhoz. A kötetben ugyanis négy fabula is található. Ezekben azonban az állatok nem szokványosan viselkednek, hanem nagyon sajátos módon, fellázadnak az ember ellen. Ezt a lázadást ellenpontozzák a három nagyobb ciklus történetei, amelyekben nincs mód lázadásra, az állatok csak szenvedő és elnyomott lények lehetnek. Ahogy ebben a kötetben, úgy a magyar-, sőt a világirodalomban is egyre inkább tematikussá válik az állatok társadalmi helyzete, az állatok jogainak kérdése. Mit gondol, mi állhat e tendencia mögött?

– Valóban van egy ilyen tendencia. Az állatok egyre fontosabbá válnak, és az ember, a Homo sapiens privilégiuma, hogy istenként működjön ezen a földön, egyre inkább megkérdőjeleződik. Hogy ez miből is fakad? Abból, hogy az állatokat már eddig is kutatták a történelem során, de manapság jóval inkább. Az elmúlt ötven évben számos olyan kutatás látott napvilágot, amelyekben az állatok agyi, érzékelési, érzelmi kapacitását vizsgálták, és tudományosan is alá tudják ma már támasztani, hogy az állatok a világ azon részét is érzékelik, megértik, felfogják, amiről mi még azt sem tudtuk, hogy egyáltalán létezik, valamint olyan érzékekkel rendelkeznek, amelyekkel mi – már – nem. Tulajdonképpen ezekre a tudományos kutatásokra alapozva maguk az emberek is elkezdtek újraértékelni az állatokról alkotott fogalmaikat. Minél többet tudunk meg az állatokról, az állatok elméjéről, viselkedéséről, de mindenekelőtt azok kognitív képességeiről, annál lejjebb csúszik az ember arról az isteni magaslatról, ahová saját magát emelte. Jómagam egyébként azon a véleményem vagyok, hogy ezen a földön a Homo sapiens a legnagyobb vadállat.

– Sok helyen lakott már, többek között Koppenhágában és Moszkvában, hallgatott társadalomtudományokat és antropológiát. Ennek a kötetnek a történetei sem csupán Finnországra vonatkoznak, hanem egy általánosabb szinten beszélnek, és pillanatképet adnak egész Európáról. Ezt jelzi a második ciklus címe is: Kaspar Hauser. Kaspar egy talált gyerek volt a 19. században, akit annak idején „Európa gyermekének” is hívtak. De mit jelent Önnek Kaspar Hauser? Miért pont őt választotta a ciklus címadó alakjának?

– Kasparon kívül vannak más ilyen, ún. vad, elvadult, talált gyerekek is. Rá egy német piactéren találtak. Egész életében egy pincében tartották fogva, csak egy falova volt, és az ételt is az ajtón lévő résen keresztül adták be neki, tehát gyakorlatilag nem érintkezett emberekkel. Aztán egy nap a fogvatartói egy német piac sarkán hagyták, ahonnan a rendőrségre, majd egy tudós otthonába került, aki elkezdte őt tanulmányozni. A többi ilyen gyerek esetében is hasonló dolog történik, mivel általában azok, akik farkasok, medvék között nőnek fel, már nem is válnak emberekké, hanem farkasok és medvék maradnak. De Kaspar még csak nem is állatokkal, hanem egyedül nőtt fel abban a pincében. A kutató, aki örökbe fogadta, elkezdett nyelveket tanítani neki, de rájött arra, hogy a munkáját azzal kell kezdenie, hogy megtanítja

Kaspárnak a különböző érzelmeket. Hiszen nem voltak érzelmei, mivel senki nem szolgált neki tükörként, amelyben magát viszontlátva érzelmileg fejlődhetett volna. Semmire sem volt képes, csak megenni a tányérjáról az ételt, és valószínűleg ki is nyalni azt. Azonban volt egy falova, ami minden bizonnyal fontos szerepet töltött be a fejlődésében. Az oka annak, hogy őt választottam a ciklus címéül, az, hogy napjainkban a nagyvárosokban is, amikor az emberek így elidegenedtek a természettől, a munkától, egymástól, a társadalmi érintkezéstől, magától a társadalomtól, amikor több generáción keresztül élnek a társadalmon kívül, már nincsenek élő emberi kapcsolataik. Tehát kicsit élesen fogalmazva azt is mondhatjuk, hogy a világban hatalmas számban található meg a Kaspar Hauser-félék, akikből hiányzik az empátia képessége, a saját maguk és mások kultúrája iránti érdeklődés, a történelmi tudat, az olvasási készség, illetve ha tudnak is olvasni, nem használják ki ezt a készségüket, nincsenek fogalmaik a munkáról, a technológiai fejlődésről. Ha játszanak is pl. számítógépes játékokat, a mögötte lévő folyamatok rejtve maradnak. Vagyis azonos mentális szinten vannak Kaspar Hauserrel.

– Evezzünk vidámbab vizekre. Finnország idén ünnepli államiségának 100. évfordulóját. Hogyan ünnepel Ön, és mit kíván a 100 éves Finnországnak?

– Gondoljunk bele abba, hogy Finnország 100 éve független. Ez rendkívül rövid idő. Finnország több mint 800 évig tartozott Svédországhoz, önálló államként nem létezett, csak a svédok Keleti tartománya volt. Ezt követően pedig 100 évig volt része az Orosz Birodalomnak Finn Nagyhercegségként. Most pedig 100 év függetlenség. Ez nagyon rövid idő, de jelentős, mert az 1900-as évek elején Finnországban rendkívül nagy volt a szegénység és az egyenlőtlenség, az elmúlt száz évben azonban létrehoztunk egy jóléti államot, valóra váltva ezzel az ún. finn álmot, ami egyben a skandináv, az északi országok álma is. Ez azt jelentette, hogy minden gyereket ugyanolyan jogok illetnek meg, hogy minden gyerek járhat óvodába. Ez pedig azt eredményezte, hogy a nők dolgozni mehetnek. Így minden gyerek, legyen az lány vagy fiú, addig járhat iskolába, ameddig csak szeretne, anyagi helyzetétől függetlenül. Minden gyerek és felnőtt azonos egészségügyi ellátásra jogosult. Ezt a hihetetlen szcenáriót sikerült mindössze 100 év alatt megvalósítani. 1906-ban a finn nők szavazati jogot kaptak, Európában elsőként, a világon másodikként. Ez pedig hatalmas dolog. De sem a szavazati jog, sem az egyenlőség nem az égből csöppent: a nőmozgalmak eszméletlen harcokat vívtak minden egyes jogért, több évtizeden keresztül. Ahogy a munkásmozgalom is harcolt a napi 8 órás munkaidőért, de harcok folytak az általános iskolakötelezettségért, az iskolai étkeztetésért is. stb. Tehát nem szabad elfelejteni, hogy a finnek minden egyes jogért megharcoltak, és megnyerték ezeket a harcokat. Ezért vagyunk most ott, hogy a lányok számára Finnország a világ legbiztonságosabb országa. Azonban szem előtt kell tartani, hogy mindez egy éjszaka alatt odaveszhet. Mint például az abortuszhoz való jog, amely Finnországban a '60-as évek óta érvényben van. Bármikor elvehetik, ha nem vagyunk készek harcolni érte. Ahogy a nők szavazati jogát is, a jogot arra, hogy rendelkezhessenek a saját testük felett. Ez pedig azt jelenti, hogy az egyenlőség fenntartása állandó éberséget és harcra készséget igényel.

– Tehát bátorságot kíván Finnországnak?

– Az egész világnak, hiszen ez a helyzet jellemző az egész világra. A megszerzett jogokat bármikor elvehetik. A miniszterelnök hozhat olyan rendeletet, amely alapján a szólásszabadságot korlátozzák.

– Ez talán azért is nehéz, mert mindazok, akik például a Szovjetunió felbomlása után születtük, sokszor nem is tudjuk, mit vesznek el tőlünk, mivel nem tapasztaltuk meg úgy a hiányát, mint azok, akik azokban az időkben éltek, amikor egyik napról a másikra tényleg sok mindent elveszítettek.

– Valójában már elég sok mindent tudhatunk, ha csak az Amerikai Egyesült Államokat nézzük is. A világ figyelemmel követi az amerikai történéseket, nem lehet elmismásolni. Amikor elnökváltás történt, minden más is megváltozott. Mexikó és Amerika közé falat építenek, néhány héttel ezelőtt Trump javasolta, hogy vonják meg egy ismert tévécsatorna közvetítési jogát. Kormányfőként a szenátus hozzájárulása nélkül is foganatosíthat hasonló intézkedéseket. A kormányfői tisztség jogán felszámolhatja az Obamacare-t, amit 10 év alatt építettek ki. Minden ország járhat így, ha olyan erős vezetője van, aki a kormányfőség címén elkezd megnyirbálni a jogokat. Ebben az értelemben ez nagyon is közel van. De most már tényleg valami könnyedebb témához!

– Már csak egy kérdésem maradt, nem tudom, hogy könnyedebb-e vagy sem. Korábban is járt már Magyarországon – milyen tapasztalatai voltak akkor, és milyen gondolatokkal, várakozással érkezett most Budapestre?

– Először a '70-es években jártam Budapesten. 16 éves voltam, és a barátnőmmel érkeztem ide, az első InterRaillel, amelyik Kelet-Európában is közlekedett. A vasútállomáson hippifutballal találkoztunk, én is hippifutball voltam akkor. Elmesélték, hogy Magyarország első rockfesztiváljára mennek, amit Budapest külvárosában rendeznek, és hívtak, hogy tartsunk velük. El is mentünk, és négy napot töltöttünk a fesztiválon ezekkel a hippikkel. Fantasztikus volt! Vagyis az első budapesti utamról nagyon jó érzések maradtak. Aztán 2-3 évvel ezelőtt voltam itt újra. Akkoriban a budai oldalon laktam egy szállodában, és olyan idők jártak, hogy nagy meghökkenésemre a szállodám mellett feketébe öltözött, horogkereszt-tetoválásos férfiakat láttam masírozni rendfenntartókként. Az egész ruházatuknak fasiszta jellege volt. Nagyon elképedtem azon, hogy ilyen embereket lehet látni Budapesten. Izgatottan várom, hogy mit tapasztalok, mibe botlok ezúttal. De egyébként szerintem Budapest gyönyörű, hiszen itt van a Duna, ami kettészeli a várost, Pestre és Budára osztva azt. El tudnám képzelni, hogy itt éljek.

– Én nagyon boldog lennék, és azt hiszem mások is. Budapest mindig szívesen látja. Köszönöm az interjút!

Balázs Renáta

Készült a Budapesti Finn Nagykövetségen, 2017. október 20-án